

УДК 347.132.6

 DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1211101>

А.С. БАХАЄВА,

здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін
Харківського національного університету внутрішніх справ,
м. Харків, Україна; e-mail: alyonabahaeva@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6498-2213>

ПРАВОЧИН, ЯКИЙ ВЧИНЕНО ПІД ВПЛИВОМ ПОМИЛКИ, ОБМАНУ (ШАХРАЙСТВА)

A.S. BAKHAIEVA,

Applicant of a Ph.D., Chair of Civil Law Disciplines,
Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine;
e-mail: alyonabahaeva@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6498-2213>

A TRANSACTION MADE UNDER THE INFLUENCE OF DELUSION, DECEPTION (FRAUD)

Постановка проблеми. Незважаючи на значний обсяг досліджень недійсних правочинів, у цивілістичній доктрині немає єдиної думки щодо правової класифікації вад волі та волевиявлення при здійсненні правочинів як умови дійсності правочину та їх місця в системі юридичних фактів. У цього є декілька факторів. По-перше, обман (шахрайство) найбільш ґрунтовно розглядався низкою авторів з публічно-правовою направленістю досліджень. Так, І.М. Салімонова, дослідивши кримінальну відповідальність за обман покупців та замовників, помилково звузила об'єкт відносин лише до «споживчих відносин», не врахувавши немайнову складову правочинів [1]. П.М. Коваленко в роботі «Запобігання шахрайству на фінансових ринках у біржовій торгівлі» недостатньо обґрунтував введення для запобігання шахрайству в біржовій торгівлі нового суб'єкта – спеціального підрозділу фінансової міліції при Міністерстві фінансів України [2]. Ю.Л. Шуляк, провівши порівняльно-правове дослідження кримінальної відповідальності за шахрайство, всупереч цивілістичній логіці шахрайству майновому протиставив шахрайство фінансове, податкове, комп'ютерне, телемаркетингове [3]. В свою чергу, О.В. Кравченко в роботі «Психологічні особливості шахрайства» запропонував поняття шахрайства, як умілого маніпулювання поведінкою людини для отримання від неї швидкої та максимальної користі, що розкривається виключно через оцінює судження [4]. По-друге, автори цивільно-правової спрямованості, серед яких І.В. Давидова, в

роботі «Недійсність правочинів, укладених внаслідок помилки та обману» дійшла суперечливого висновку про визначення обману як «кваліфікованої помилки» [5]; В.І. Крат у статті «Недійсність правочинів, учинених під впливом обману» помилково вважає, що тільки особа, яка вчинила правочин, може ставити під сумнів неправильне формування власної волі [6].

Взагалі, слід зазначити, що проблематика шахрайства в достатній мірі досліджена в світовій практиці, наприклад, в роботах Г. Джек Болонью (G. Jack Bologna), Роберт Дж. Линдквист (Robert J. Lindquist), Аарон Дж. Синглетон (Aaron J. Singleton), Томми У. Синглетон (Tommie W. Singleton) [7], Дидьє Лавьон (Didier Lavion) [8] та ін., але її законодавче сприйняття та судове супроводження, в тому числі, й для України, потребує подальшої розвідки.

Тим більш, що у судовій практиці нашої держави справи про визнання правочинів недійсними і, зокрема, спори про визнання недійсними правочинів, які вчинені під впливом помилки, обману (шахрайства), є достатньо розповсюдженим. На момент написання статті Єдиний державний реєстр судових рішень містить в собі 4117 рішень з означеного предмету позову.

Стан законодавчого та наукового супроводження недійсних правочинів. Кримінальний кодекс України статтями 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою», 190 «Шахрайство» прямо конкурує з нормами діючого Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) та поточним законодавством,

породжуючи недосконалість правозастосування. Вказане сприяє лише збільшенню кількості цивільних справ про визнання правочинів недійсними. Проаналізувавши судову практику, автор констатує про тенденцію недобросовісного використання способу захисту цивільних прав та інтересів судом, передбаченого ст.16 ЦК України, як визнання правочину недійсним та відновлення становища, яке існувало до порушення (двостороння реституція). Ефективному вирішенню такого роду спорів сприятиме наукове дослідження сутності та форм прояву помилки та обману в умовах сьогодення.

Науковий та практичний інтерес дослідження недійсних правочинів (на рос. мові «сделок, соделок») почався ще з часів перебування України у складі Російської імперії. Наукові праці того часу гуртувалися на наукових розробках, викладених у монографії Н. Растеряєва «Недействительность юридических сделок по русскому праву». Продовжувала та посилила розвиток досліджень недійсних правочинів Н.В. Рабінович в роботі «Недействительность сделок и ее последствия». За радянських часів проблемами недійсних правочинів переймалися Ф.С. Хейфец «Недействительность сделок по советскому гражданскому праву» та К.Л. Разумов «Пороки воли как основание недействительности сделок: сравнительно-правовой анализ и международная унификация», В.П. Шахматов «Составы противоправных сделок и обусловленные ими последствия», однак їх наукові положення ґрунтувалися на ЦК УРСР 1963 року і на наш час остаточно застаріли, оскільки ст.57 ЦК УРСР об'єднувала воедино наслідки недійсних угод, укладених внаслідок обману, насильства, погрози, зловмисної угоди представника однієї сторони з другою стороною або збігу тяжких обставин, що є невірним.

До сьогодні не зменшується науковий потенціал дослідження проблем недійсних правочинів взагалі та правочинів, які вчинено під впливом помилки, обману (шахрайства) зокрема. За часів незалежності Україні було успішно захищено низку дисертаційних досліджень, серед яких за даною тематикою можна виділити кандидатські дисертації Н.С. Хатнюк «Заперечні угоди та їх правові наслідки» (2003 р.), В.О. Кучер «Нікчемні правочини» (2004 р.), В.І. Жеков «Правочини, які порушують публічний порядок за цивільним законодавством України» (2006 р.), О.В. Перова «Недійсність правочину, який порушує публічний порядок» (2010 р.). Чималою емпіричною базою є й кількість наукових публі-

кацій із відповідної проблематики. Тому мета цієї статті – визначити юридичні факти, на підставі яких можна диференціювати правочин, який вчинено внаслідок помилки від таких, які вчинені під впливом обману (шахрайства). Її новизна полягає в формуванні додаткових підстав для розмежування помилки та обману (шахрайства) як підстави для визнання правочинів недійсним, оновленні класифікації помилки та обману в правочинах.

Підстави для розмежування помилки та обману (шахрайства) у визнанні правочинів недійсними. Використовуючи метод дихотомії, окремі елементи вад волі та волевиявлення при укладенні правочинів більшістю науковців традиційно поділялися на дві групи: правочини, в яких відсутня внутрішня воля суб'єкту на їх здійснення, та в яких внутрішня воля суб'єкту сформувалася невірною по відношенню до мети правочину. До першої групи законодавець відносить правочини, вчинені дієздатною фізичною особою, яка у момент його вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними. Відповідно, до другої групи відносяться правочини, зроблені під впливом помилки, обману, насильства, зловмисної домовленості представника однієї сторони з іншою стороною, під впливом тяжких обставин, (ст.225, 229–233 ЦК України). Головний критерій, що об'єднує зазначені недійсні правочини – це факт невідповідності зовнішнього волевиявлення, яке було належно сприйнято іншими суб'єктами, для яких правочин породжував правовий наслідок, при повній зовнішній відповідності правочину вимогам нормативних актів. При цьому справжня воля особи відсутня (деформована), оскільки вона сформувалася поза її дійсним бажанням вчинити правочин. У таких правочинах воля сторони правочину, яка діє правомірно, підмінюється (подавляється) волею сторонньої особи, яка здійснює протиправний вплив на волю контрагента [9, с.297].

ЦК УРСР у ст.56 містив достатньо примітивне та недосконале правило, відповідно до якого угода, укладена внаслідок помилки, що має істотне значення, може бути визнана недійсною за позовом сторони, яка діяла під впливом помилки. Частина 1 ст.229 ЦК України значно не поліпшила стан правовідносин, передбачивши норму, за якою особа, яка вчинила правочин, помилилася щодо обставин, які мають істотне значення, такий правочин може бути визнаний судом недійсним. Помилка особи, яка вчиняє правочин в науці, традиційно іменується оманною.

Зміст омани передбачає хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим відображенням її органами чуття; уявний образ, що помилково сприймається як дійсний [10]. Здійснюючи недійсний правочину внаслідок омани, воля суб'єкту деформується в результаті невірних уявлень про реальні обставини правочину або про обставини зовнішнього світу, однак без протиправного наміру або дій іншої сторони (третьох осіб) щодо спонукання здійснити правочин. Ми приєднуємось до думки, що головна відмінність помилки від омани полягає в тому, що помилка формується без протиправного наміру контрагента, а в більшості випадків виникає з необачності, самовпевненості, непоінформованості, переоцінки власного досвіду [11, с.364–369]. Але пропонуємо доповнити наведений перелік помилок неправильністю у підрахунках, написанні слів, складань креслень.

Аналізуючи ступінь помилки, пропонуємо законодавцю чітко регламентувати та вести до поточного законодавства поняття «формальної (несуттєві) помилки». На нашу думку, формальними (несуттєвими) вважаються помилки, що пов'язані з оформленням правочину та не впливають на зміст та мету правочину, а саме – недбальство у вигляді технічної помилки чи описки.

Тому для визнання правочину недійсним повинна братися не будь-яка омана, а лише та, що має істотне значення для наслідків правочину. Так, у справі № 522/27392/13-ц, скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, суд апеляційної інстанції, з висновками якого погодився суд касаційної інстанції, виходив з того, що помилка щодо суті укладених договорів купівлі-продажу часток у статутному капіталі ТОВ «Б.С.Термінал» допущена ними внаслідок власного недбальства і не може бути підставою для визнання правочинів недійсними.

Класифікація істотних помилок в недійсних правочинах відповідно до помилок учасників правочину. Узагальнюючи позиції вчених та судову практику, ми пропонуємо класифікувати істотні помилки в недійсних правочинах відповідно до того, в чому саме помилявся учасник правочину наступним чином:

1) *правова помилка* – випадок, коли особа в наслідок недостатньої правової досвідченості перебуває в омані щодо поточного нормативного регулювання правочину. Наприклад, сторони уклали договір під час дії мораторію на здійснення правочинів. Так, у справі № 6-25376св10 апеляційний суд не врахував змісту п.5 Прикін-

цевих положень Закону України «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи», за яким на 2009–2010 роки введено мораторій на примусове виселення із житла, в якому зареєстрована фізична особа іпотекодавець, і це житло є єдиним житлом іпотекодавця. У випадках, якщо відсотки за іпотечним житловим кредитним договором сплачується своєчасно або з максимальною затримкою до двох місяців, а також документально врегульовано питання реструктуризації боргу на узгоджених з банком умовах, виселення є неможливим.

Інший приклад. При порівнянні постанов Верховного Суду України від 27.01.2016 року, 02.09.2015 року та 27.01.2016 року можна зробити висновок, що відповідно до п.14 ч.1 ст.6 Закону України «Про третейські суди», третейські суди можуть розглядати будь-які справи, що виникають із цивільних та господарських правовідносин, за винятком, зокрема, справ у спорах щодо захисту прав споживачів, у тому числі споживачів послуг банку (кредитної спілки). Рішення третейського суду, за скасуванням якого звертались заявники, ухвалено після внесення зазначених змін до Закону. Суди, розглядаючи заяву про скасування рішення третейського суду, на вказану обставину не звернули уваги та відмовили в її задоволенні, помилково пославшись на те, що спір, який виник між сторонами, не є спором щодо захисту прав споживачів. Оскільки заявник був споживачем послуг банку, спір виник щодо заборгованості за кредитом, третейському суду в силу положень пункту 14 частини 1 статті 6 Закону України «Про третейські суди» така справа повинна бути підвідомча;

2) *помилка у характері правочину* – випадок, коли обидві сторони добросовісно помиляються у визначенні (назві) правочину, наприклад, укладають договір оренди майнового паю, спадковий договір плутають з договором довічного утримання, при наданні речі на зберігання застосовують правила договору безоплатного користування річчю і т.п. Так, у справі № 723/26/14-ц суд касаційної інстанції, залишаючи без змін рішення апеляційного суду, яким визнано недійсним договір дарування житлового будинку, виходив із того, що укладаючи оспорюваний договір дарування, позивач помилився щодо фактичних обставин правочину та його природи, що вплинуло на його волевиявлення під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання [12];

У справах № 6-151цс13 та № 6-91цс14 виважено правову позицію, відповідно до якої до

правовідносин щодо набуття грошових коштів без достатньої правової підстави, якщо ці кошти є пенсійною виплатою, яка проведена іншою особою добровільно, за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача, застосуванню підлягають положення статті 1215 ЦК України, за якою зазначені грошові кошти поверненню не підлягають. При цьому правильність виконаних розрахунків, за якими була проведена виплата, а також добросовісність набувача презюмуються, отже, зазначене у статті 1215 ЦК України майно підлягає поверненню;

3) *помилка в предметі правочину* – випадок, коли учасники правочину під час укладання правочину помилково мають на увазі різні предмети правочину (речі, об'єкти, дії). При визначенні поняття предмета правочину існує проблема протиріччя між сферами «належного», «суцього» і «знань про суще та належне». Ця помилка, як правило, з'ясовується лише при виконанні договору (передачі речі, коли, покупець бажав придбати взуття з натуральної шкіри, а йому передають зі штучної, оскільки продавець не знав про наміри покупця). Так, у справі № 6-372цс16 суд встановив, що наявність чи відсутність помилки – неправильно сприйняття позивачем фактичних обставин правочину, що вплинуло на волевиявлення особи під час укладення договору дарування замість договору довічного утримання. Суд визначає не тільки за фактом прочитання сторонами тексту оспорюваного договору дарування та роз'яснення нотаріусом суті договору, а й за такими обставинами, як: вік позивача, його стан здоров'я та потреба у зв'язку з цим у догляді й сторонній допомозі; наявність у позивача спірного житла як єдиного; відсутність фактичної передачі спірного нерухомого майна за оспорюваним договором дарувальником обдаровуваному та продовження позивачем проживати в спірній квартирі після укладення договору дарування. Тобто, досліджуються питання належного та суцього.

В свою чергу, не є помилкою щодо якості речі неможливість її використання або виникнення труднощів у її використанні, що сталося після виконання хоча б однією зі сторін зобов'язань, які виникли з правочину, і не пов'язане з поведінкою іншої сторони правочину. Не має правового значення помилка щодо розрахунку одержання користі від вчиненого правочину [13].

Підтверджує зазначену позицію й рішення по справі № 361/6799/14-ц: відповідно до якого акт обстеження земельної ділянки, у якому зазна-

чено, що під час обстеження та геодезичного обміру земельної ділянки з цільовим призначенням для будівництва та обслуговування житлового будинку та господарських споруд було виявлено, що фактична межа цієї земельної ділянки не відповідає державному акту, а саме: частина її земельної ділянки, на якій розташовано сарай, перебуває у власності іншої особи. В акті також зазначено, що державні акти на право власності на землю виготовлені неправильно, а саме допущено помилку при визначенні координат та конфігурації суміжних земельних ділянок. Зрозуміло, що укладання правочину з такими правовстановлюючими документами – типова помилка у предмету правочину;

4) *помилка в особі учасника правочину* – випадок, коли учасника правочину помилково приймають за іншу особу, однофамільця, або учасник правочину вдруге звертається для надання послуг на підприємство, коли з'ясовується, що робітник, який останнього разу був виконавцем послуги, в ній вже не працює. Так, у справі № 522/2038/14, ухвалюючи рішення про задоволення позовних вимог, суд першої інстанції, з висновками якого погодились суди апеляційної та касаційної інстанцій, дійшов висновку про те, що позивачка, надаючи нотаріально посвідчену згоду на укладення договору купівлі-продажу квартири, помилялась стосовно істотних умов оспорюваного договору, а саме ціни квартири та особи-покупця [14].

Автору імпонує позиція, запропонована В.І. Кратом, відповідно до якої необхідним є, передусім, і встановлення виду правочинів, що можуть бути оскаржені як вчинені під впливом обману. У науково-практичній літературі з цього приводу вказується, що обман вчиняється однією стороною щодо іншої, і ст.230 ЦК України поширюється тільки на дво- та багатосторонні правочини, тобто договори.

Подібний висновок про те, що законодавець допускає оспорювання на цій підставі тільки дво- та багатосторонніх правочинів, дає змогу вдатися й до аналізу ст.230 ЦК України в контексті наявності в ній таких формулювань, як, зокрема, «одна зі сторін правочину», «друга сторона».

У свою чергу, в практиці Верховного Суду України відсутня єдина позиція щодо розповсюдження положень ст. 230 ЦК на певні різновиди правочинів. Це ілюструється такими прикладами. В абз.5 п.25 Постанови Пленуму ВСУ від 30.03.2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» зазначається, що відмова спадкоємця від прийняття спадщини може бути

визнана судом недійсною з підстав, передбачених ст.225, 229–231, 233 ЦК України. Суду припускають можливість оспорювання також і односторонніх правочинів, так як відмова від прийняття спадщини традиційно вважається одностороннім правочином. Логічно припустити, що таке оспорювання можливе тільки на підставі обману спадкоємця, який відмовилася від прийняття спадщини, стосовно природи такої відмови. З протилежної позиції абз.3 п.20 Постанови Пленуму ВСУ від 06.11.2009 р. № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними» містить положення, що ст.230 ЦК України не застосовуються щодо односторонніх правочинів [6, с.189–190].

Форми класифікації обману. З узагальнення позицій науковців та судової практики щодо навмисного введення особи в оману стосовно істотних умов правочину, наслідком якого одна зі сторін укладає не вигідний для себе договір, впливає, що такий недійсний правочин іменуються «вчиненим під впливом обману». Обман, це завжди протиправні вчинки (дії), які мають на меті створити хибне сприйняття дійсності, зумовлене неправильним, викривленим її відображенням. Традиційно обман класифікують у двох наступних формах:

1) у формі активних дій – це випадки, коли контрагентом стверджуються неправдиві факти про правочин, його елементи (правовий режим, характер, предмет, сторони правочину); заперечуються недоліки; вказуються перебільшення; здійснюються підробки і т. п. Так, у справі № 668/13508/14-ц і подібних до неї, суд дійшов висновку, що неправдиве повідомлення батьками, які є одночасно законними представниками неповнолітньої або малолітньої особи, про відсутність прав дитини на майно, що передається в іпотеку, не може бути підставою для визнання іпотеки недійсною за позовом батьків, які зловживали своїми правами законних представників дитини, а може спричинити інші наслідки, передбаченні законодавством, які застосовуються органами опіки та піклування [15]. Як вже зазначалось, обман в активній формі межує з відповідним злочином, тому Верховний Суд України вказав, коли службова особа має умисел на заволодіння чужим майном шляхом обману і для цього вчиняє дії, які за зовнішнім проявом лише схожі до тих, що належать до кола її службових повноважень, а для переконання потерпілих у достовірності обману виносить завідомо неправдиві (такі, що не породжують жодних правових наслідків) документи, то такі дії самі по собі, не-

зважаючи на їх схожість із протиправним використанням службових повноважень, не утворюють злочину в сфері службової діяльності (постанова № 5-28к13 від 05.09.2013 року), але, на нашу думку, є підставою для цивільно-правових наслідків;

2) у формі пасивних дій – це випадки, коли контрагент навмисно не сповіщає про дійсні факти, які йому відомі: ненадання повної документації; приховання інформації, замовчування про істотні умови правочину. Так, у справі № 6-7184св08 позивачем та відповідачами був укладений та нотаріально посвідчений договір купівлі-продажу 70/100 частин будівель автобази. Відповідачі навмисно замовчували наявність обставин, що можуть перешкодити вчиненню правочину, а саме відсутність у них наміру сплачувати за придбання майна. Унаслідок дій відповідачів позивач навмисно був введений в оману щодо вартості майна, яку мали намір сплатити за його придбання відповідачі, замовчуючи існування обставин, які могли перешкодити вчиненню правочину з боку позивача. В іншому прикладі у справі № 299/1505/16-ц суд касаційної інстанції погодився з висновками судів про наявність правових підстав для визнання недійсним кредитного договору, оскільки на порушення положень Закону України «Про захист прав споживачів» у діях відповідача (банку) наявний умисел, який полягає в замовчуванні реальної ціни пропонованої фінансової послуги, зокрема, формування волі позичальника щодо укладення спірного правочину відбувалось під впливом інформації, яка не відповідала дійсності, виконання спірного правочину було направлено на отримання кредитором прихованого прибутку та виникнення непередбачених втрат у боржника.

Об'єднує ці недійсні правочини – протиправний прякий намір контрагента або третіх осіб, які діють в інтересах контрагента, на введення сторони правочину в оману. За думкою більшості науковців, обман може стосуватися не тільки істотних умов правочину, але й знаходитися за межами істотних умов правочину та стосуватися мотивів або мети правочину [16, с.305].

Висновки. Таким чином, встановлено наступне:

1) необхідно чітко розмежовувати помилку та обман (шахрайство) як підстави для визнання правочинів недійсним, оскільки обман – це завжди результат навмисних дій однієї зі сторін;

2) запропоновано класифікувати помилку в правочинах наступним чином: помилка у характері правочину; помилка в предметі правочину

(помилка в якості предмету); помилка в особі контрагента; помилка в праві.

3) запропонована теза, що обман може полягати: в активних діях сторони правочину; у

пасивних діях недобросовісної сторони правочину, що утримується від дій, які він повинен був зробити.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Салімонов І. М. Кримінальна відповідальність за обман покупців та замовників: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Х., 2004. 18 с.
2. Коваленко П. М. Запобігання шахрайству на фінансових ринках у біржовій торгівлі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2005. 20 с.
3. Шуляк Ю. Л. Кримінальна відповідальність за шахрайство: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2011. 20 с.
4. Кравченко О. В. Психологічні особливості шахрайства: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Х., 2005. 21 с.
5. Давидова І. В. Недійсність правочинів, укладених внаслідок помилки та обману: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. О., 2011. 20 с.
6. Крат В. І. Недійсність правочинів, учинених під впливом обману. *Часопис Київського університету*. 2012. № 3. С. 189–192.
7. Fraud auditing and forensic accounting. 3rd ed. / Tommie W. Singleton, Aaron J. Singleton, G. Jack Bologna, Robert J. Lindquist. Wiley, John & Sons, Incorporated, 2006. 272 p.
8. Didier Lavion et al. Pulling fraud out of the shadows. PwC's: Global Economic Crime and Fraud Survey, 2018. 30 p. Retrieved from: <https://www.pwc.com/gx/en/forensics/global-economic-crime-and-fraud-survey-2018.pdf>
9. Цивільне право України. У двох частинах. Частина перша: підручник / за заг. ред. д-ра юрид. наук Шишки Р. Б. та канд. юрид. наук В. А. Кройтора. Х. : ХНУВС, 2008. 516 с.
10. Макарчик В. С. Основи римського приватного права : навчальний посібник. 2-е вид., доп. К. : Атіка, 2003. 255с.
11. Зайцев О. Л. Правочини з вадами волі. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2007. Вип. 36. С. 364–369.
12. Ухвала Колегії суддів Судової палати у цивільних справах по справі № 723/26/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62058375>.
13. Постанова Пленуму ВСУ «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними». URL: http://pravo.ligazakon.ua/document/view/VS090583?edition=2009_11_06.
14. Рішення Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України по справі № 522/2038/14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62226476>.
15. Постанова Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України по справі 668/13508/14-ц. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63392986>
16. Гражданское право: учебник. Т. 1. 6-е изд., перераб. и доп. / под ред. А. С. Сергеева, Ю. К. Толстого. М. : Велби, 2002. 765 с.

REFERENCES

1. Salimonov, I. M. (2004). *Kryminal'na vidpovidal'nist' za obman pokuptsiv ta zamovnykiv* [Criminal liability for cheating buyers and customers]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis (12.00.08). Kharkiv (in Ukr.).
2. Kovalenko, P. M. (2005). *Zapobihannya shakhraystvu na finansovykh rynkakh u birzhoviy torhivli* [Preventing fraud in the financial markets in stock trading]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis (12.00.08). Kyiv (in Ukr.).
3. Shulyak, YU. L. (2011). *Kryminal'na vidpovidal'nist' za shakhraystvo: porivnyal'no-pravove doslidzhennya* [Criminal liability for fraud: comparative legal study]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis (12.00.08). Kyiv (in Ukr.).
4. Kravchenko, O. V. (2005). *Psykhologichni osoblyvosti shakhraystva* [Psychological features of fraud]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis (19.00.06). Kharkiv (in Ukr.).
5. Davydova, I. V. (2011). *Nediysnist' pravochyniv, ukladenykh vnaslidok pomylky ta obmanu* [Invalidity of transactions concluded as a result of mistake and deception]. Kandydats'ka dysertatsiya thesis (12.00.03). Odesa (in Ukr.).
6. Krat, V. I. (2012). *Nediysnist' pravochyniv, vchynenykh pid vplyvom obmanu* [Invalidity of transactions committed under the influence of deceit]. *Chasopys Kyivskoho universytetu*, (3). 189–192 (in Ukr.).

7. Singleton, Tommie W., Singleton, Aaron J., Bologna, G. Jack, & Lindquist, Robert J. (2006). *Fraud auditing and forensic accounting*. 3rd ed. Wiley, John & Sons, Incorporated (in En.).
8. Lavion, Didier et al. (2018). *Pulling fraud out of the shadows*. PwC's: Global Economic Crime and Fraud Survey. Retrieved from: <https://www.pwc.com/gx/en/forensics/global-economic-crime-and-fraud-survey-2018.pdf> (in En.).
9. Shyshka, R. B., & Kroytor, V. A. (Reds.). (2008). *Tsyvil'ne pravo Ukrainy* [Civil law of Ukraine]. U dvokh chastynakh. Chastyna persha: pidruchnyk. Kharkiv: KHNUVS (in Ukr.).
10. Makarchyk, V. S. (2003). *Osnovy rym's'koho pryvatnoho prava: navchal'nyy posibnyk* [Fundamentals of Roman private law: tutorial]. 2d ed. Kyiv: Atika (in Ukr.).
11. Zaytsev, O. L. (2007). Pravochnyny z vadamy voli [Orthodoxy with defects of will]. *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu vnutrishnikh sprav*, (360). 364–369 (in Ukr.).
12. *Ukhvala Kolehiyi suddiv Sudovoyi palaty u tsyvil'nykh spravakh po spravi No 723/26/14-tc* [The ruling of the College of Judges of the Chamber of Civil Cases in the case]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62058375> (in Ukr.).
13. *Pro sudovu praktyku roz'hlyadu tsyvil'nykh sprav pro vyznannya pravochnyniv nediyssnymy* [On the judicial practice of consideration of civil cases on the recognition of transactions invalid]. Postanova Plenumu VSU. Retrieved from: http://pravo.ligazakon.ua/document/view/VS090583?edition=2009_11_06 (in Ukr.).
14. *Rishennya Sudovoyi palaty u tsyvil'nykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy po spravi No 522/2038/14* [Decision of the Chamber of Criminal Cases of the Supreme Court of Ukraine on the case]. Retrieved from: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62226476> (in Ukr.).
15. *Rishennya Sudovoyi palaty u tsyvil'nykh spravakh Verkhovnoho Sudu Ukrainy po spravi No 668/13508/14-tc* [Decision of the Chamber of Criminal Cases of the Supreme Court of Ukraine on the case]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63392986> (in Ukr.).
16. Sergeev, A. S., & Tolstoy, YU. K. (2002). *Grazhdanskoye pravo: uchebnyk* [Civil law: a textbook]. T. 1. 6 ed. Moskva: Velbi (in Russ.).

Надійшла 24.02.2018

РЕКОМЕНДОВАНЕ ЦИТУВАННЯ (RECOMMENDED CITATION), АНОТАЦІЇ (ANNOTATIONS)

Бахасва А. С. Правочин, який вчинено під впливом помилки, обману (шахрайства). Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2018. № 1. С. 8–15. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_1_3.pdf

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1211101>

Відбивається дискусійність дослідження питання щодо визначення юридичної природи волі та волевиявлення як умови дійсності правочину та їх місця в системі юридичних фактів. Автором проаналізовано кілька основних підходів до класифікації правочинів, які вчинено під впливом помилки, обману (шахрайства). Робиться висновок про необхідність чіткого розмежовувати помилки та обману (шахрайство) оскільки обман – це завжди результат навмисних дій однієї зі сторін. Запропоновано класифікувати помилку в правочинах наступним чином: помилка у характері правочину; помилка в предметі правочину (помилка в якості предмету); помилка в особі контрагента; помилка в праві. Запропоновано вважати, що обман може полягати: в активних діях сторони правочину; у пасивних діях недобросовісної сторони правочину, що утримується від дій, які він повинен був зробити.

Ключові слова: воля, волевиявлення, правочин, недійсний правочин, помилка, обман

Бахаева А.С. Сделка, совершенная под влиянием заблуждения, обмана (мошенничества)

Отражается дискуссионность исследования вопроса об определении юридической природы воли и волеизъявления как условия действительности сделки и их места в системе юридических фактов. Автором проанализированы несколько основных подходов к классификации сделок, совершенной под влиянием заблуждения, обмана (мошенничества). Делается вывод о необходимости четкого разграничивать ошибки и обмана (мошенничество), поскольку обман – это всегда результат преднамеренных действий одной из сторон. Предложено классифицировать ошибку в сделках следующим образом: ошибка в характере сделки; ошибка в предмете сделки (ошибка в качестве предмета); ошибка в лице контрагента; ошибка в праве. Предложено, что обман может заключаться: в активных действиях одной из сторон сделки; в пассивных действиях недобросовестной стороны сделки, если она воздерживается от действий, которые должна была совершить.

Ключевые слова: свобода, волеизъявления, сделка, недействительная сделка, ошибка, обман

Bakhaeva A.S. Transactions Concluded under the Influence of Ignorance, Fraud (False Pretences)

Despite the considerable range of research on invalid transactions, there is no consensus in the civilized doctrine in regard to the legal classification of the blemish of will and expression of will in the implementation of transactions as a condition of the transaction's validity and their place in the system of legal facts.

Therefore, the cases on the admission of transactions as invalid in court practice and, in particular, disputes regarding the invalidation of transactions that are executed under the influence of an error, fraud (swindling) is quite widespread. The Unified State Register of Judgments at the moment of writing the article contains 4,117 decisions regarding the subject matter of the claim.

The Criminal Code of Ukraine, in particular, the Art. 192 «Incitement of Property Damage by Fraud or Abuse of Trust», the Art. 190 «Swindling», directly competes with the norms of the current Civil Code of Ukraine (hereinafter – the CC of Ukraine) and the current legislation, causing imperfection of legal enforcement. The indicated contributes only to an increase in the number of civil cases regarding the admission of transactions as invalid. Having analyzed the judicial practice, the author notes the tendency of unfair use of the method of protection of civil rights and interests by the court under the Art. 16 of the CC of Ukraine, as admission of the invalidity of a transaction and restoration of the situation that existed prior to the violation (bilateral restitution). The scientific study of the essence and forms of the manifestation of an error and fraud in terms of the present day will facilitate the effective resolution of such disputes.

The novelty of the article is to form additional grounds for the delimitation of an error and fraud (swindling) as the basis for the admission transactions as invalid, updating the classification of an error and fraud in the transactions.

Analyzing the degree of an error, the author offers the legislator to clearly regulate and implement the concept of «formal (non-essential) error» into the current legislation. In our opinion, the formal (non-essential) errors are considered those to be related to the execution of a transaction and those that do not affect the content and purpose of a transaction, namely, negligence in the form of a technical error or a typing error.

The author of the article comes to the following conclusions:

- 1) it is necessary to clearly delimitate an error and fraud (swindling) as a basis for the admission of transactions as invalid, since a fraud is always the result of deliberate actions of one of the parties;
- 2) it is offered to classify an error in the transactions as follows: an error in the nature of a transaction; an error in the subject matter of a transaction (an error as an object); an error acting by the contracting party; an error in the law;
- 3) it is suggested that a fraud may consist be: in the active actions of the party to a transaction; in the passive actions of an unconscientiously party of a transaction, that abstaining from the actions that ought to be done.

Key words: *freedom, expression of will, transaction, invalid transaction, error, fraud*